

HISTÒRIA DE CATALUNYA

Tema VIII: Noblesa vers burgesia.

Dijous, 25 de novembre 2010

A la mort de Jaume II, el succeí el seu fill, Alfons III (1299-1336). Jaume se sentia preocupat pel caràcter pacífic i contemporitzador d'Alfons, l'havia recomanat de prendre autoritat i de no mostrar-se accessible a tothom. No era poruc, ho demostrà en el seu valor militat i ardidosa en el combat de Càller contra un enemic molt superior en que mercès al seu coratge foren victoriosos els seus (1324). Però aquest rei trontollà entre tres influències: l'esperit religiós, la malaltia crònica pel paludisme adquirit a Sardenya, i l'influència nefasta de la seva segona muller, car Teresa d'Entença morí el 1327 per aquesta malaltia. Elionor, germana d'Alfons IX de Castella, dona ambiciosa i dominant, pretenia apartar els legítims hereus, Pere i Jaume, fills de Teresa d'Entença. Alfons, en els seus nou anys de regnat, es preocupava només per la croada contra el reialme musulmà de Granada, mentre Alfons IX i el papa, Joan XXII no mostraren cap interès. Sardenya, constituí el maldecaps principal, car abatuda Pisa, ara eren els genovesos que atiaven revoltes en 1325 i 1329. Sàsser, que s'havia revoltat, fou repoblada per catalans i malgrat l'oposició del papa, Joan XXII, el 1330 iniciava la guerra amb Gènova, que duraria quasi set anys i arruïnà el tresor reial. Finí el 1337 amb el govern del seu successor, encara que no trigaria a reparèixer. En els darrers anys, Alfons es veié enterbolit per les querelles familiars, atiades per la seva muller que a punt estigué de desmembrar el país Valencià a favor de Castella.

A la mort d'Alfons, accedí al tro Pere III "El Cerimoniós" o "El del Punyaleit", nascut a Balaguer el 1319. Accedí als 17 anys i el seu regnat fou assenyalat pels greus conflictes interiors i exteriors que al llarg dels seus 51 anys de regnat es succeïren. Setmesó i malaltís a l'infantesa, fou després un home autoritari i de fort caràcter, i bé li calia. Hagué de resoldre situacions heretades de regnats anteriors, en part degudes a la contemporització d'ambicions internes i externes, especialment de llur madrastra que a la seva infantesa atemptà contra ell, això aconsellà als seus fidels de treure'l de la Cort de Barcelona i portar-lo fins a Jaca. Aquesta etapa explica el seu comportament posterior, la manca de pietat i d'escrúpols.

Tan bon punt fou proclamat rei a Saragossa (1336), s'afanyà a confiscar els bens del patrimoni de la reina vídua, Elionor, que s'havia refugiat a la cort de Castella, ço que estigué a punt de provocar una guerra amb Castella, que no trigaria gaire a produir-se. Primer, li calgué combatre als nobles aragonesos partidaris de la reina i l'intervenció de l'arquebisbe de Saragossa aconseguí apaivagar de moment el litigi amb el retorn dels bens i possessions a la reina vídua i als seus fills (1338).

Un cop més el feu present el perill musulmà quan l'emperador del Marroc passà a la península i amb els granadins escometeren als castellans. Pere, no dubtà en auxiliar al castellà fins la derrota musulmana a la batalla "del Salado" el 1340 i la presa d'Algecires el 1344, obtinguda mercès al domini del a marina catalana. Encara, el 1349, vaixells catalans bloquejaren Gibraltar fins que, per la mort d'Alfons IX, els castellans aixecaren el setge.

Pere tingué sempre el recolzament de la burgesia de les ciutats, per això pogué fer front a la noblesa, especialment l'aragonesa i valenciana. A la batalla d'Èpila, prop de Saragossa (21 de juliol de 1348), els unionistes foren vençuts i el rei, a Saragossa, esquinçà amb el seu punyal el document fundacional de la Unió aragonesa i executà als cabdills de la revolta. A continuació sotmeté als nobles de la Unió Valenciana, abolí els privilegis i com a càstig els feu beure el metall fos de la campana que els convocava a capítol. La situació de les llibertats ciutadanes a la ciutat milloraren no fou així però en el mon rural, majoritari en quan a població.

Les crisis del segle XIV: Canvi climàtic, Pesta negra.

El segle XIV fou nefast per moltes circumstàncies: farem esment de les principals, estretament relacionades entre elles:

Des de el 1315, s'inicià un canvi climàtic que s'accelerà en pocs anys. Mentre la temperatura en general anà en augment des de el segle VI, ço que ocasionà la desertització de gran part del nord d'Àfrica i el moviment de poblacions nòmades amb llurs ramats i que fou un dels motius de les emigracions berbers a la Península, ocasionà que conreus mediterranis com la vinya, estigueren presents a les illes britàniques i fins a Dinamarca. Així fou com els navegants escandinaus s'establiren a Islàndia, Grenlàndia i la península de Llaurador, fins i tot poblacions estables amb bisbat a Grenlàndia, que perdurà uns dos-cents anys (Grenlàndia vol dir "terra verda", quan ara està coberta quasi tota pel glaç). En aquesta època torna el fred a latituds més baixes i obligà als pagesos a emigrar, restant només uns pocs pescadors a l'actual Islàndia, que te encara un clima més temperat per les aigües càlides de la corrent del Golf.

L'any 1333 és conegut pels cronistes com "*Lo primer mal any*". Uns hiverns molt durs i freds i uns estius particularment humits, malmetien les collites que any rere any anaven minvant, però que aquell any fou talment ruïnós. Altrament, l'augment de població que s'experimentava des de el segle XIII no es reflectia en la millora de la producció d'aliments.

També el constant moviment d'escamots militars amb motiu de les constants lluites, no ja solament entre els sobirans, ans també entre els membres de la noblesa. Aquests moviments de tropes assolaven la terra, car a més de proveir-se mitjançant la rapinya als camperols i de fer malbé els sembrats, procuraven causar el mal i la destrucció de les terres de l'adversari. Tampoc els burgs i viles estaven exempts d'aquestes calamitats: tancades dins d'unes muralles on en cas de setge es tancaven els habitants, en completa promiscuïtat amb els ramats, en un ambient viciat per les aigües fecals, la manca d'aliments i d'aigua, sense cap mesura d'higiene, sovint en els setges, l'enemic llençava per les catapultes cadàvers en descomposició pel damunt de les muralles per provocar epidèmies, enverinant aigües i pous. Tenim dons el brou que provocarà la principal crisi del segle XIV: la pesta negra (1348).

Anys de fam, anys de guerres, anys de desesperació. Tornava a la ment les profecies de la fi dels temps i de l'apocalipsi i com en èpoques similars, havia qui cercava el misticisme i la prèdica mentre que d'altres ho feien en el epicureisme, viure al dia. I això fou el comú de la noblesa i dels cortesans, desitjosos d'imitar els models de les corts orientals amb els fastos i pompositat que havien importat els que tornaven de les croades.

Per suportar aquest luxe, la noblesa i també l'art clergat, exigiren cada cop més, a mida que llurs despeses augmentaven, majors contribucions als seus camperols o "remences" i també un augment dels "mals usos" per haver més ma d'obra disponible, precisament quan, per efecte d'aquest canvi climàtic, les collites anaven minvant. Aquesta situació fou comú a tota l'Europa occidental. Vaixells procedents de l'orient portaren els primers gèrmens de la pesta negra que, en molt poc temps s'ensenyorí dels ports de la mediterrània i des de Marsella, s'estengué per tota Europa. Era una malaltia mortal quasi sempre i afectava a tothom. La mitjana de morts fou en Catalunya, semblant a d'altres països, de les dos terceres parts de la població i el continu moviment de soldats no feia sinò transmetre la malaltia. En els llocs dels més llargs conflictes, la mortaldat arribà al 90 per cent, incús, hagueren comarques totalment despoblades.

Els morts sovint s'amuntegaven sense braços per sepultar-los, les ciutats es despoblaren, qui tenia mitjans, fugia a llocs lliures de la pesta, a vegades sent portadors de la malaltia. Posteriorment, i fins al segle XVIII, apareixeran amb caràcter quasi desenal, brots en determinats llocs, sovint lligats als resultats de les males collites o dels conflictes bèl·lics. Amb la millora de l'higiene pública i privada, aquesta malaltia desaparegué.

Malgrat les amenaces de Castella i França, també la santa Seu, Pere III estava decidit a tornar les Balears i els comtats de Rosselló, Conflent i Cerdanya i la vall d'Aran a la seva corona i quan el sobirà de Mallorca, Jaume III es negà a reconèixer llur vassallatge com estava estipulat, Pere, en una ràpida campanya i sense oposició important, ocupà els territoris i rebé l'homenatge de la població. Malgrat l'oferta de Pere, d'indemnitzar al seu oncle, aquest, delerós de recuperar el reialme, vengué a França el senyoriu de Montpeller i aixecà una host mercenària amb la que desembarcà a Mallorca.

Pere ho feu també i a la batalla de Lluchmajor (25 d'agost de 1349), Jaume III fou vençut i mort. Encara, el seu fill, Jaume IV, intentà continuar la lluita contra Pere, dins els rengles dels seus enemics, fins la seva mort el 1375.

La guerra amb Castella.

Des de l'inici del regnat, foren complexes i tibants les relacions entre les dos corones. Només en el parèntesi de l'invasió dels merinides musulmans fou el d'una estreta col·laboració que s'esvaí amb la mort d'Alfons IX (1352). Fins aleshores, el conflicte es limitava amb els germanastres, fills d'Elionor de Castella, que reclutaven forces en aquest regne i entraven a sang i foc fent incursions pel país Valencià. Aquesta situació canvià amb l'accés al tro castellà de Pedro I, anomenat "el Cruel". Home acostumat a actuar amb traïdoria i gran crueltat com ho demostra el fet que ordenés la mort de la seva onclella Elionor i dels cosins supervivents, que abans, per part de Ferran d'Aragó, germanastre de Pere, entregà al castellà les fortaleses d'Alacant i Oriola. El monarca castellà reclamava les comarques alacantines i d'altres fortaleses a la ratlla fronterera. Calia tenir en compta la desproporció de forces: Castella tenia uns 9 milions d'habitants, els regnes de Pere III sumaven no més de un milió. A més, la llana castellana era el petroli de llavors, i per tant, la riquesa de l'època i Pere III tingué prou feina per mantenir-se a la defensiva, ocupat com estava, vigilant la frontera amb França que no dissimulava llurs apetències sobre el Rosselló, la Cerdanya i la vall d'Aran. I això mentre continuava la lluita a Sardenya contra Gènova, aliada amb Castella. Pere, intentà per tots els mitjans, evitar la guerra i concertà diverses vegades la pau, el castellà però trencava les treves i atacava per sorpresa. La guerra es perllongà des de 1353 fins al 1369, encara que a Morvedre (1363), cavallers catalans i almogàvers obtingueren una gran victòria sobre els castellans salvant el país Valencià.

El 1364, després d'atacar per sorpresa -s'havien signat les paus després de la desfeta de Morvedre- el rei castellà atacà València salvada pel Cerimoniós. Per trencar aquesta situació, Pere decidí negociar amb el rei de França per contractar les "*Companyies Blanques*" de Bertran Duguesclin, una host mercenària que s'havien quedat sense feina en una treva de la lluita entre França i Anglaterra coneguda com la "guerra dels cent anys". També protegí al germanastre de Pere el Cruel, Enric de Trastàmara que, ajudat pel Cerimoniós, entrà a Castella i encengué una guerra civil, això permeté alliberar els territoris d'Aragó i València que restaven ocupats pel Cruel, anomenats per ell "*Castella la Nova*".

La guerra finí el 1369 quan, enfrontats Pere el Cruel i Enric, al castell de Montiel, aquest matà al seu germanastre amb les seves mans. La pau, signada el 1375, consagrà les fronteres existents.

Fet important del regnat del Cerimoniós fou la creació de la Diputació permanent de les Corts catalanes, anomenada "*La Diputació del General*", germen del govern de la Generalitat, a la que es donà contingut a les Corts de Cervera, de 1359. Fou un pas decisiu en l'organització d'un govern paral·lel al del monarca.

Continuava la guerra amb Gènova, ara aliada amb Castella. Per contrarestar aquesta aliança, el Cerimoniós s'alià amb Venècia i ambdós potències obtenien victòries al Bòsfor (1352) i L'Alguer (1353), que allunyà a Gènova de la lluita naval, la terrestre però continuava i el 1354 Pere III passà a l'illa de Sardenya amb un gran exèrcit que assetjà L'Alguer, nucli de la resistència sarda i un cop presa i evacuats llurs pobladors, fou repoblada per gent del Principat. Obtinguda la submissió i celebrades Corts a Càller, Pere III tornà a Catalunya. El clima malsà de l'illa, especialment el paludisme, feia aconsellable el retorn, car la malaltia delmava les tropes més que els enemics i fou el principal obstacle per al control de la població de l'illa.

També Pere III senyorejà sobre els ducats catalans d'Atenes i Neopàtria en forma nominal fins que, el 1380, els catalans dels ducats demanaren al Cerimoniós llur incorporació incondicional a la corona. Pere III feu un elogi de l'Acròpolis d'Atenes: "*La joia més rica del món*".

Després d'un regnat intens i difícil, ple de guerres, d'epidèmies, d'enganys i de traïcions, el Cerimoniós morí el gener de 1387.

El Cisma d'occident (1378-1417). Llurs repercussions.

A la mort de Gregori IX, el conclave immediat, pressionat pel poble de Roma, escollí a l'arquebisbe de Bari, que prengué el nom d'Urbà VI (8 d'abril de 1378). Aquest, volgué reformar de cop l'Església en crisi, començant per la reducció dels ingressos dels cardenals i de donar entrada al col·legi cardenalici a més prelats italians. En resposta, un grup de cardenals francesos reunits a Agnani elegiren al cardenal francès Robert de Ginebra (20 de setembre de 1378), que prengué el nom de Climent VIII i s'instal·là a Avinyó, on des de feia anys, s'havia instal·lat la cúria romana fugint de les revoltes romanes. Això creà una gran confusió en tots els regnes cristians durant 39 anys. S'intentà en diverses vegades, acabar amb el Cisma com, en el concili de Pisa (1409), on en comptes de solució s'agreuà la situació amb l'elecció d'Alexandre V, succeït per Joan XXIII (1410-1414). A la fi, l'emperador Segimon, convocà el concili de Constança (1414-1418) que disposà la deposició de Joan XXIII i la renúncia de Gregori XII. Benet XIII, d'Avinyó, nom de Pere de Luna, aragonès, fou desposseït, no renuncià però i es retirà a Peníscola, mantenint-se "*Als seus tretze*". Elegit Martí V, el cisma concloué amb una forta minva de l'autoritat pontifícia.

En aquest context, el Cerimoniós prengué una posició ambigua, sense decantar-se per cap dels dos papes i en el testament recomanà continuar amb la política de neutralitat. No fou així, car el seus successor, Joan I, d'esperit molt afrancesat, es decantà pel papa d'Avinyó, especialment després de l'elecció del papa Luna.

Crisi monetària i econòmica.

Cap el 1350, hagué a tota Europa una frenada en la prosperitat econòmica iniciada uns 130 anys abans. Aquesta davallada general en l'economia es perllongà a Catalunya fins els volts del 1420. Pere el Cerimoniós havia creat una nova moneda, el florí d'or el 1366. Aquesta moneda es veié devaluada contínuament i ja el 1365 havia perdut el 25 % del seu valor.

Les necessitats de diners, motivades per la guerra amb Castella i Gènova, feu que Pere III s'incautà de les rendes eclesiàstiques. Per l'any 1381 hagué la fallida de banques privades a Barcelona, Girona i Perpinyà, conseqüència de la baixa dels preus i les primeres manifestacions remences. En 1348 havien hagut alguns avalots contra els jueus que els obligà a tancar-se en els calls. A les Corts generals de 1384, foren nombroses les protestes i els greuges.

Regnat de Joan I.

Fill de Pere III i d'Elionor de Sicília, ha passat a l'història com "*El descurat*" i també com "*l'aimador de la gentilesa*". De caràcter abúlic, desà l'interès dels regnes en mans de camarilles aduladores

preocupades per enriquir-se. Distanciat del seu pare des de feia anys, tenia esperit religiós i també espiritista, consultava els afers als astròlegs i era amant de les lectures dels clàssics grecs i llatins. Era molt afrancesat i es decantà decididament pel papa d'Avinyó i vidu de la primera esposa, casà amb Violant de Bar (1380), neboda de Carles V de França. Pacifista, sempre que pogué rebutjà la guerra encara que fos amb pèrdua de territoris o de drets. Trencà la tradicional aliança amb Anglaterra i signà un pacte amb França (1387) i també amb Castella el mateix any.

Dominat per la seva muller, Violant de Bar, amiga de festes, de joies, de trobadors i cortesans, ambdós irreflexius i fastuosos, fou un monarca al que podrien qualificar de "*pre-renaixentista*". Al mig d'una crisi econòmica, la Cort tingué unes despeses desproporcionades. Els consellers s'enriquien amb la protecció reial malgrat la censura de la Cort de Montsó i l'enquesta judicial corresponent. Es perderen doncs, uns anys de relativa pau, que haguessin pogut servir per redreçar la malmesa economia.

Al contrari del seu pare, no s'oposà a les pretensions de l'alta noblesa per perjudici dels petits barons i de la gent menuda, castigà amb rigor però, als responsables dels aldarulls que donaren peu

als assalts dels calls de les principals poblacions, fets ocorreguts el 1391. Més endavant, fou un decidit protector d'aquests jueus perseguits i també intentà protegir als remences dels "mals usos".

Malgrat llur pacifisme, li calgué continuar la guerra a Sardenya, un mal ja endèmic, encara que s'hagués concertat la pau amb Gènova. També li calgué reprimir la rebel·lió del comte d'Empúries, aliat amb el d'Armanyac. Quan el 1390 els catalans de Grècia, envoltats d'enemics, demanaren ajut al seu sobirà, aquest, mancat de diners, amb el tresor reial en fallida, no pogué fer-hi res per evitar la fi de la sobirania a Grècia.

Si l'economia, l'administració i la política eren un desori, la cultura i la literatura tingué una gran florida amb figures com Bernat Metge i Francesc Eiximenis, que albiren ja el proper Renaixement.

El 1395 mor Joan I als boscos de Foixà, en un accident de caça, a la que era tan aficionat. Els sis fills mascles havien mort i el sobreviuen dos filles femelles.

Martí I "L'Humà". Extinció del Casal de Barcelona.

El germà de Joan I, l'Infant Martí heretà la corona. Tenia 37 anys i era un home coratjós que en vida del germà s'havia distingit en la defensa de Sardenya. Estava casat amb Maria de Luna, muller de gran coratge i seny i ambdós intentaren posar ordre al desgavell que havien heretat. En 1392, comandà Martí una expedició vers Sicília per defensar al seu fill, Martí "El Jove", casat amb Maria, reina de l'illa. Un cop més, el papa romà i els angevins de Nàpols anaven a la brega, aquest cop, cal recordar que la corona d'Aragó reconeixia al papa d'Avinyó.

Quan la mort del seu germà Joan, Martí es trobava a Sicília i deixant al seu fill Martí al capdavant de les hosts, embarcà a Tràpani sis mesos després de llur proclamació, mentre Maria de Luna defensava els regnes de l'invasió de Mateu de Foix, casat amb Joana, filla de Joan I, amb l'ajuda de Violant, la reina viuda i dels antics favorits i consellers, contra els que promogué un procés per alta traïció, corrupció i enriquiment il·lícit. Nomenat Pere, comte d'Urgell com generalíssim de les tropes reials, foragitaren aquesta invasió.

En 1398, pacificats els regnes, Martí organitzà una croada contra Barbaria en resposta al saqueig de Torreblanca, el 1397. Aquest estol, compost per mallorquins i valencians, atacà i saquejà Tremissèn i en 1400, davant la situació a Sardenya, convocà a Tortosa representants de totes les poblacions marítimes en recerca de consell i d'ajut econòmic i militar. Malgrat els tractats de pau amb Gènova, de forma intermitent continuaven les hostilitats i els atacs corsaris. En 1408, Martí el Jove passà des de Sicília a Sardenya, ço que provocà de nou una guerra oberta i no declarada amb aquesta república. En aquells anys (des de 1403 fins 1409), les fronteres amb Castella estigueren closes per l'imposició d'un tribut per les importacions d'aquell regne i respecte al Cisma d'occident, Martí donà suport incondicional a Benet XIII per raons familiars, car Maria de Luna, llur esposa, era neboda d'aquest papa.

A Sardenya, Martí el Jove obtenia una gran victòria sobre els rebels sards i llurs aliats, genovesos i el vescomte de Narbona, a Sanluri (1409). Poc després Martí el Jove moria de malària als 33 anys, deixant els regnes sense hereu directe. El rei Martí, vidu de Maria de Luna des de 1406, casà amb Margarida de Prades, que no li donà fills. Nomenà a Jaume d'Urgell governador general i lloctinent, càrrec que ocupaven per tradició els hereus del tro, mentre cercava el reconeixement del seu net Frederic, fill natural de Martí del Jove. No tingué temps per fer-lo legitimar per Benet XIII i morí el 1410 sense designar successor. S'obria així l'interregne que donaria pas al Compromís de Casp i a l'extinció del Casal de Barcelona.

Imatges projectades:

VIII-01: Pere III "El Cerimoniós". Catedral de Girona.

VIII-02: Gravats que representa a Pedro I "El Cruel", rei de Castella.

VIII-03: Frontal de Sant Onofre, a la catedral de Barcelona (1362).

VIII-04: Mapa de l'extensió de la Pesta Negra a Europa occidental i central.

- VIII-05: *Una estampa de la pesta negra.*
- VIII-06: *Dibuix d'una Bíblia de 1411 que representa la malaltia de la pesta.*
- VIII-07: *Mapa de la divisió del Cisma d'occident segon els estats.*
- VIII-08: *Retrat que se suposa de Benet XIII amb els atributs papals.*
- VIII-09: *Monedes de Sardenya de Pere III, amb les barres catalanes.*
- VIII-10: *Miniatura que representa l'execució de Pedro I el Cruel, a Montiel.*
- VIII-11: *Miniatura que representa a Francesc d'Eiximenis.*
- VIII-12: *Mapa de l'illa de Sardenya.*
- VIII-13: *Miniatura que representa al rei Martí I, "L'Humà".*
- VIII-14: *Muralles de L'Alguer en l'actualitat.*
- VIII-15: *Castell de Sanluri, on Martí "El jove" guanyà la guerra i perdé la vida.*
- VIII-16: *Miniatura de Martí "El jove", a la genealogia dels reis d'Aragó.*
- VIII-17: *Mausoleu de Martí I de Sicília "El jove", a la catedral de Càller
(Cagliari en italià).*
- VIII-18: *Sant Vicenç Ferrer.*